

Oponentský posudek disertační práce

Práci předložil: Jakub Andrlé

Název práce: Administrativní regulování migračních procesů v sovětské a postsovětské Moskvě

Oponoval: Ondřej Klípa

Disertační práce Jakuba Anderleho je zdařilé dílo. Musím ocenit několik kvalit jmenovitě. Práce se věnuje historicky důležitému a společensky velmi závažnému tématu, které je však vědecky dosud málo zpracované. Práce je velmi detailní a faktograficky precizní, místy odhalující pozoruhodný autorův vhled do širších politických a sociálních souvislostí. Text disertace je čtivý a srozumitelný. Přestože je práce poměrně dlouhá, neobsahuje opakující se nebo nadbytečné pasáže. K tomu jistě přispěl i fakt, že se drží logické tematické a chronologické osnovy. Vyzrálá a poučená je také práce s teoriemi a metodami. Autor si stanovil metodu jednopřípadové disciplinované interpretativní studie a jako výchozí teoretický koncept zvolil historický institucionalismus. Obšrně se věnoval také definování základních pojmů (zejm. „migrace“) a zhodnocení dosavadní literatury k tématu.

Z práce je patrné, že autor načerpal množství dat také z primárních zdrojů svým archivním výzkumem v Moskvě. Bohužel se dovídáme pouze o výsledcích archivního výzkumu (zkoumaných fondech), nikoliv však o průběhu této zřejmě klíčové části sběru dat (kdy, jak dlouho v jednotlivých archivech, proč zrovna v nich, do jakých se nepodařilo dostat atd.). Archivním zdrojům se pak nejvíce věnuje kapitola „opreacionalizace“, která tak ovšem pomíjí opravdový význam svého názvu. V Anderleho disertaci se spíše jedná o představení jednotlivých kapitol. „Skutečná“ operacionalizace, tedy převedení teoretických konceptů na aplikovatelné (měřitelné) pojmy (indikátory) pro potřeby zkoumaného případu, zde není zcela zřetelná.

Teoretický rámec je zvolen vhodně. Dle mého názoru ale není dostatečně využíván. Anderle ve své práci velmi dobře popisuje soustavu a vývoj sovětských institucí, jejich důsledky do postsovětského období a jejich vliv na změnu, resp. zachování principů moskevské migrační politiky. Chybí mi zde ale explicitnější propojení s teoretickou pasáží a větší využití jednotlivých konceptů historického institucionalismu. Alespoň v závěru práce by bylo příhodné zřetelněji propojit v úvodu nastíněné koncepty s vlastní analýzou daného případu. Anderleho poznatky přitom velmi dobře zapadají například do teorií institucionální změny a „path dependence“, kterým se věnuje v úvodu. Závěr práce však místo zdůraznění těchto souvislostí přináší některé nové údaje a začíná pracovat s novým teoretickým konceptem („rozpolcený monismus“ Timothyho Coltona), čímž smysl této klíčové kapitoly a její roli jako zvýraznění a teoretické „vypointování“ analýzy poněkud ochudil.

Trochu nadbytečně na mě působí druhé výzkumné téma (prvním je zachytit a vysvětlit návaznost novodobé migrační politiky Moskvy ze sovětského do post-sovětského období) ohledně „efektivity“ moskevské restriktivní migrační politiky. Je totiž zřejmé, že záleží na kontextu a úhlu pohledu, ze kterého se „efektivita“ měří. Pokud ten není striktně ohraničen, pak přirozeně v určitých kontextech restriktivní politika efektivní být musela, jinak by vůbec nevznikla. Jak konstatuje autor, například pro moskevského starostu jako nástroj politické mobilizace nebo pro podnikatelské subjekty jako přísun levné a snadno ovladatelné (v podstatě otrocké) pracovní síly byla velmi efektivní. Možná by proto

bylo užitečnější od počátku zúžit tuto výzkumnou otázku na úroveň jednotlivých aktérů, tj. kdy, komu a proč studovaná migrační politika sloužila.

Za velmi zdařilou považuji analýzu migračních restrikcí vzhledem k jejich analogiím mimo sovětský prostor. Anderle dochází k tomu, že systém vnitrostátních pasů spojený s restrikcemi povolení k pobytu je specifický v tom, že byl v sovětských podmínkách výrazně byrokraticky robustnější, plošnější a trvalejší, než v jiných podobných případech ve světě. Díky tomu ho bylo těžké vykořenit i po rozpadu SSSR a byl mimo jiné proto v různých mutacích zachován v post-sovětské Moskvě za vlády starosty Lužkova.

Domnívám se ale, že určitou širší kontextualizaci by si zasloužily také další poznatky z Anderleho práce. Všechny autorem identifikované funkce restriktivní registrace k pobytu lze do jisté míry nalézt i jinde. Snaha o kriminalizaci (delegalizaci) pobytu nechtěných jednotlivců či skupin a jejich vykázní za hranice obce je praxe známá z mnoha historických i současných (byť méně explicitních) příkladů, včetně meziválečné ČSR a jejího „domovského práva“ a tzv. „cikánské legitimace“, které efektivně bránily usazování v obcích Romů a jiných „nežádoucích živlů“. Ze starší historie známe množství příkladů odebrání práva Židů na pobyt na určitém území. Z autorem zkoumané oblasti lze uvést např. administrativní vyjímání jednotlivých měst z tzv. pásma osídlení, ve kterých se tak ocitli carští Židé ze dne na den nelegálně.

Není bez zajímavosti, že podobné praktiky existují také dnes v ČR a v mnoha dalších zemích střední a východní Evropy vůči Romům a jiným sociálně slabým skupinám, byť jde obvykle o nenápadné a komplikované právní kličky (podobně jako v případě Lužkovovy Moskvy), které poškozují danou skupinu nepřímo (u nás v současnosti zejména využití zákonné možnosti lokálního zrušení státního příspěvku na bydlení, které plošně aplikovalo např. město Kladno, čímž významně zkomplikovalo život a přinutilo k odchodu nízkopříjmové skupiny obyvatel).

Podobné snahy se týkají na druhé straně také zvýšení prestiže těch, kteří ve městech již legálně pobývají. Ten zas viditelně připomíná fenomén tzv. gated communities nebo citadel, známý již řadu desetiletí v USA a rapidně se rozvíjející mj. právě v zemích bývalého Východního bloku (ČR je zde spíše výjimkou). Autor sice správně poukazuje na zřetelný záměr „vyčištění“ měst od nevídaných „elementů“, ale za větší pozornost by stála právě také druhá strana mince, tj. snaha povznést vlastní obec na vyšší úroveň, učinit z ní prestižní a mimořádné místo k životu. (Vzpomínám si v této souvislosti na rozhovory během mé první návštěvy Sevastopolu na přelomu století, kdy mi místní lidé stále zdůrazňovali, že právě jim se dostalo té cti žít v „zavřeném městě“.)

Podobně je běžná snaha také omezovat migraci kvůli limitovaným možnostem infrastruktury a občanské vybavenosti města, tedy jakési „absorbční kapacity“. A konečně, snaha udržet pracovní síly v podniku, tedy hlavní funkce restriktivního povolení k pobytu v rané fázi stalinismu, má opět své analogie. Vysoká fluktuace pracovní síly a její prakticky permanentní nedostatek byl běžný průvodní jev ekonomiky státního socialismu s plnou zaměstnaností, zejména v ČSSR a NDR. Řešení přitom vždy oscillovalo mezi represí (různé umístěnky, nucené práce vězňů, vojáků, studentů...) a pobídkou (mzda, benefity...). Oba póly jsou patrné také na příkladě Anderlem popisované Moskvy.

Tyto mé připomínky jsou však spíše než poukázáním na nedostatky podnětem k diskusi a zamyšlení, zvláště v případě budoucího knižního vydání disertace.

Disertační práci doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnocení stupněm A (výborně).